

RICARD BAÑÓ ARMINYANA

**Contribució a l'estudi de les sublevacions
d'Al-Azracq en les comarques de
l'Alcoia i del Comtat**

Bibliothèque Maison de l'Orient

158317

1981

Separata de la Revista n.º 33 del
Instituto de Estudios Alicantinos

A Pierre Guichan en agradecimiento a que me permite llamarme Amigo.
Ricard Bañó

Ricard Bañó
Arminyana

**CONTRIBUCIO A L'ESTUDI DE LES
SUBLEVACIONS D'AL-AZRACQ EN LES
COMARQUES DE L'ALCOIA I
DEL COMTAT**

A ENRIC BOTELLA I OLTRA

Si indubtablement hi ha un fet històric de la nostra «Reconquesta» (1) del que més s'ha parlat però del que menys se sap, aquest és, sense dubte, les sublevacions mores sota el cabdillatge d'Al-Azracq.

Per als que vivim i som d'Alcoi des de ben xicotets hem oït, hem llegit i, àdhuc, hem narrat la tan «mano sejada» mort d'Al-Azracq i «l'aparició» de Sant Jordi. Hem sentit, hem llegit i hem narrat sempre la mateixa història i ningú no s'ha preocupat mai de fer un estudi científic del tema. El que ací en Alcoi anomenem «historiadors locals» no han fet altra cosa que repetir-se uns als altres però ningú no ha aportat cap dada inèdita sobre l'assumpte, fet capital per a la formació del poble valencià, fet del qual sabem ara el mateix que sabiem fa dos o tres segles.

Personalment, adonant-me conte de la importància que per a nosaltres els valencians, i concretament els d'aquestes comarques del sud del País, tenen els esdeveniments històrics d'aquets primers anys de la nostra fundació com a poble, he tractat de reunir documentació dels arxius locals. Malauradament, el poble valencià no és una excepció en la desídia general que tots els pobles tenen per a les seues coses. Estes fonts contemporànies dels fets que vaig a narrar han desaparegut quasi en la seua totalitat. L'Arxiu municipal d'Alcoi no te cap

document que facen referència a aquests esdeveniments (2), l'arxiu municipal de Muro crec que ni existeix i això ocorreix també en els altres pobles del Comtat; sols el de Cocentaina, i de pur miracle, ha conservat aquests documents capitals per a nosaltres i, el que és millor, en un estat de conservació prou acceptable. Fonamentalment les meues investigacions s'han centrat en la sèrie del Cort del Justícia dels anys 1275-76 i 1277-78. Les altres fonts són una sèrie de publicacions sobre el tema i que bàsicament són el llibre de Rafael Coloma «La Reconquista en tierras de Alicante», que és un «refrito» de la Crònica del rei en Jaume sense aportar-hi cap novetat; el de Francisco de Paula Montblanch* amb el seu llibre «Al-Azraq, capitán de moros» quina única novetat i interes està en el fet de publicar la versió àrab del famós «Tractat del Pouet» i, sobre tot, l'obra del pare Fullana «Historia de la villa y condado de Cocentaina».

L'època musulmana

A falta de documentació escrita i arqueològica, el fil històric d'estes terres sols es pot saber comparant-lo amb el desenvolupament de les zones veïnes.

Les comarques de l'Alcoià i del Comtat van ser conquerides pels musulmans l'any 713 pel fill de Muza, Abd-al-Aziz.

La zona que actualment forma el País Valencià va ser poblada en un principi per berebers però després els àrabs prengueren la zona litoral, fèrtil i amb abundància d'aigua, desplaçant als berebers a les terres muntanyenques on hi practicaren la ramaderia. Així doncs els moros assentats ací serien, sinó en la seua totalitat, berebers.

L'historiografia actual, Sanchis Guarnier, Llobregat, Thompson... opina que l'estat de Tudmir no alcançaria pel nord més enllà de Bussot. Sembla doncs que el límit nord d'aquest territori constituïria anys després la fita entre els regnes de València i Murcia, abans de Jaume II. De tot açò es dedueix que les terres de l'Alcoià-Comtat se'n fugien dels dominis de Tudmir. Durant l'època del Califat l'Alcoià-Comtat formaven part de la província d'Al-Xarq, després la seua història estaria lligada a les vicissituds de la taifa de Denia fins la seua conquesta per part de Jaume I.

Pel que respecta a Alcoi la desproporció entre troballes arqueològiques mores i la toponímia, molta d'ella ara desapareguda, és evident. En el primer cas són molt escases i en el segon relativament abundants; crec que una de les causes seria la febla demografia que coneixeria esta zona.

La conquesta cristiana

La signatura en 1244 del tracta d'Almizra entre Jaume I i el rei castellà Alfonso el Sabio permeteix al primer conquerir la zona entre Xàtiva i Xixona.

La primera ciutat és conquistada el mateix 1244. Biar a principis de 1245. De seguit, tota la zona compresa entre aquestes dues ciutats es van rendir al rei Jaume. Ell mateix ho explica així: «e quant veerem que nos haviem Xàtiva a Biar renderen a nos tot lo regne qui era de Xúquer en terra de Múrcia» (3). Entre estes terres estaven les de l'Alcoià-Comtat. El mateix Ramon Muntaner a la seua «Crònica» diu, «... va pendre (el rei Jaume) després (de Xàtiva) el castell de Cossentaina i la vila d'Alcoi i Albaida, Penàglia i molts altres...» (4).

La població musulmana va anar rendint-se mitjançant pactes; molt poques voltes hi van haver batalles sagnants. Aquests pactes van permetre a la població auctòctona conservar les seues propietats i a regir-se amb lleis pròpies: la fretura de gent cristiana no permetia altra cosa. Un magnífic exemple d'aquest tipus de pacte és l'anomenat del «Pouet» signat entre l'infant Alfons, fill de Jaume I, i Al-Azraq. En ell queda reflexada la zona dominada per Al-Azraq i que serà durant molt temps fins l'expulsió dels morics en 1609 una regió totalment musulmana, aquesta esta compresa pels castells de Pop, Tàrbena, Margarida, Cairola, Castell de Castells, Alcalà, Gallinera i Perputxent.

Tres anys després començaria la vinguda de gent aragonesa i catalana, majoritariament; en efecte, segons el Llibre del Repartiment en 1248 es comença a repartirles primeres propietats a gents cristianes (5). Però la repoblació deuria ser més amplia. Pocs anys després trobem noms de persones que no estan compreses en el Llibre del Repartiment i que també han rebut terres del rei en Jaume. A més a més l'allau de gent del nord cap al sud seria incessant durant segles. Així i tot la comarca del Comtat seria molt majoritariament de població

mora, excepte la vila de Gorga que estava majoritàriament habitada per cristians; a la comarca de l'Alcoià passaria el mateix, i sols Alcoi i Penàguila, esta última a partir de 1278, con veurem més tard, serien de població majoritàriament cristiana.

Serà la fretura de població cristiana, i no altre el motiu que va obligar al rei en Jaume en un principi, i després als seus successors, a mantindre esta població valenciana auctòctona i a dictar lleis, com més avant podrem comprobar, per a la seua protecció, necessaria moltes voltes ja que en algunes ocasions els moros eren víctimes d'humiliacions per part dels cristians. Es por dir que els moros van ser fidels a les seues tradicions, lleis i costums i que les conversions i defeccions van ser molt escasses.

Els moros que habitaven dins les ciutats estaven recluits en barris propis anomenats «moreries» i que generalment estaven situats a la vora de les muralles, com a Cocentaina, i que tenien els seus oficials propis; també existien ciutats o viles on els moros hi eren únics habitants o majoria, com és el cas de Muro i tots els pobles del Comtat, excepte el cas de Cocentaina i Gorga, ja esmentats, però solien tindre prop d'ells un castell o lloc fortificat en mans exclusivament de cristians per a la vigilància d'estes poblacions mores, és el cas del castell de Seta que vigilava la vall del mateix nom, del de Travadell, Perpuxent, Penàguila, Alcalà, Gallinera... Totes aquestes poblacions mores depenien sempre d'un propietari cristià que exercia sobre ells tota una sèrie de prerrogatives de tipus senyorial.

La figura d'Al-Azracq

Mils i mils de litres de tinta ha fet córrer la seua figura. Guaitant els programes de Festes de la ciutat d'Alcoi hi trobarem un bon grapat d'articles sobre la seua figura i cap d'ell serveix.

Al-Azracq s'ha d'estudiar des d'una perspectiva nova, ni desmereixent-lo ni lloant-lo gratuïtament. Formava part de la classe dominant de la societat mora i les seues pretensions eren de tornar al «status» que hi havia abans de la conquesta.

Sembla ben palesa la seua pertanyensa a la família d'Ibn Hud, rei de totes aquestes terres i natural de Múrcia i que es va sublevar contra els almohades (6). és més jo diria que és fill

d'aquest Ibn-Hud al Djudzani ja que el nom d'Al-Azracq és Abu Abdalla ben Hudzail (probablement el menor dels seus fills; «zail» vol dir «últim»), i segurament el seu lloc de naixement siga Múrcia. En quan al seu sobrenom, Al-Azracq, el «blau», és un sobrenom que apareix amb certa freqüència en els noms de moros de la terra i potser malnom hereditat o propi d'ell.

Dins els territoris d'Ibn Hud al Djudzani deuria ser Al-Azracq governador o «ra'is» d'una zona d'ella: la vall d'Alcalà. El mateix en Jaume ens ho diu: tenia en Alcalà Al-Azracq «són alberch major que en altre llogar». La paraula «alberch» no deu ser entesa «arquitectònicament» com a casa, sinó com a feu. En el tractat del Pouet veem com sols el castell d'Alcalà romandria a perpetuïtat per a ell; a més a més en el tex àrab Al-Azracq és anomenat «algutzir» (al-wazir). Respecte a la localització del lloc on va ser signat el tractat hi ha una confusió, l'actual municipi de la Vall d'Alcalà no correspon exactament al de l'època medieval. Benissili que ara pertany a la Vall de Gallinera, pertanyia a la Vall d'Alcalà i damunt d'ell està el castell d'Alcalà. En aquesta època la denominació Vall d'Alcalà es referia a un conjunt de pobles i no a un poble únic. L'actual poble de Vall d'Alcalà rebia el nom de Lloc de la Jovada. D'ahí que quan en l'època medieval es fa referència a la Vall d'Alcalà s'ha cregut sempre que es referien a l'actual poble d'aquest nom; àdhuc el Seminari d'Estudis Alcoians ha cregut que el poble actual de Vall d'Alcalà era el lloc on Al-Azracq tenia el seu palau, la confusió és, com ja he explicat, prendre la paraula «alberch» en el sentit de «casa» i el toponim Vall d'Alcalà adjudicar-lo al poble que modernament porte el mateix nom, nom que en l'època medieval, tornem a dir, portava el nom de Lloc de la Jovada. D'ahí que s'atribueisca a aquest poble la signatura de l'esmentat tractat del Pouet. El seu text sols diu que va ser signat «apud puteulum», junt al pou o font, no diu un poble exactament, d'haver-se signat on s'ha cregut durant anys hi constaria «locum lovatae». Pense jo que aquest tractat seria signat en el castell d'Alcalà on hi ha un pou o font (7).

Al-Azracq en signar aquest pacte es va convertir en «arrais» de la Vall d'Alcalà i si no s'haguera sublevat segurament el seu domini haguera tingut una existència semblant als «arraez» de Crevillent. Sempre el centre dels seus moviments serà el mateix: Alcalà.

La primera sublevació d'Al-Azraq

Esta primera sublevació mora sota el cabdillatge d'Al-Azraq pot ser datada cronològicament de 1247 fins 1258 i le úniques fonts que en tenim són els documents que sobre Jaume I es conserven en l'Arxiu de la Corona d'Aragó (8), la Crònica de Jaume I i la de Ramon Muntaner, a més de les cròniques d'alguns historiadors valencians o aragonesos però prou anys posteriors als fets que tractem.

Sembla que l'inici de la guerra va ser la presa per part mora del castell de Penàguila en 1247, pel mes de novembre segons Montblanc (9). El rei en Jaume es veu obligat a decretar una ordre per la qual s'expulsava a tots els moros del Regne de València (10), però aquest decret sols va afectar a zones reduïdes del Regne. Mentre tant la guerra continuava i Al-Azraq propinava un gran colp als cristians ocupant el castell de Benicadell, de la importància del qual ens parla el mateix en Jaume en la seua Crònica dient que «... si Penacadell se perdía, que no gosaria hom anar a Cossentayna, ne a Alcoy, ne a les partides de Xexona, ne Alacant per ningun lloch e seria gran desconort dels chrestians» (11). El pas de València al Regne de Murcia passava per Xàtiva, Cocentaina, Alcoi i Xixona, aquesta via era més utilitzada que la marítima. La importància del Benicadell ja havia estat reconeguda pels aragonesos quan en 1124 es ocupat pel bisbe de Zaragoza i d'altres cavallers amb la finalitat de preparar el terreny per a l'expedició d'Alfons el Batallador cap a terres andaluses (12). Però els cristians conseqüeixen expulsar Al-Azraq de Benicadell i aquest es retirà a les segures zones de la vall d'Alcalà i Gallinera, després d'haver perdut-hi al seu capitá Abenbazel segons consta Zurita en el seus Anals. La resistència quedà reduïda a les valls de Gallinera i Alcalà (13). Al-Azraq demana en la Pasqua de 1258 una treva al rei Jaume però aquest, disposat a acabar d'una manera total amb la guerra, la rebutja i es dirigeix cap aquestes terres; en Cocentaina es reuneix amb els alcaïts de Planes, de Castell de Castells i de Pego per a tractar de la conquesta de Gallinera i Alcalà. El 31 de maig el rei en Jaume està atacant el castell d'Alcalà, ja que en un document lliurat per ell està datat «en el setge d'Alcalà». Poc li costà al rei ocupar aquest castell, juntament amb el de Gallinera, ja que segons ell diu en la Crònica el dia 8 de juny de 1258 va recobrar Alcalà, Gallinera i setze castells més que Al-Azraq li havia ocupat.

Crida l'atenció que tots aquestos castells li foren lliurats el mateix dia, la qual cosa fa sospitar que hi degué haver un pacte amb Al-Azracq pacte que s'ha perdut i que el rei a canvi de perdonar-li la vida, encara que fou expulsat, aquest li retria tots els castells que tenia en les seues mans. La veritat comprobable és que el cabdill moro va ser expulsat del Regne de València amb la promesa de no hi tornar més. Però les coses no van canviar res, la població mora continuava essent abrumadament majoritària al Regne de València. Segons el cens de 1270-72 es comptabilitzaven uns 200.000 moros i uns 30.000 cristians (14).

La segona sublevació d'Al-Azracq

Anem a veure ara el que constitueix el nucli principal d'aquest treball i que com he dit al principi ha estat elaborat amb documentació inédita, sobre tot referent a Cocentaina.

Com tantes voltes havia passat, el rei de Marroc havia ajudat als sarraïns de Granada a fer front als cristians que havien saquejat les comarques de Jaen i Sevilla. El rei castellà Alfonso el Sabio, estava absent del regne i van ser els seus nobles els qui es van enfrontar amb els moros; el resultat no podia ser pitjor, el governador Nuño González de Lara i el fill del rei Jaume, l'arquebisbe de Toledo Sanç d'Aragó foren morts (15). El mateix Regne de València estava en perill, començaven les primeres sublevacions mores i una greu tensió social esclatava en la capital del Regne. Tot açó tenia lloc durant la primavera de 1275. El 5 de març el rei ordena als alcaits i batlles de Cocentaina, Xàtiva, Penàguila, Benicadell i Biar que reforçaren la guarnició dels seus respectius castells (16). El mateix dia ordena als seus oficials de Cocentaina, Denia, Guadalest, Calp, Alcoi, Ontinyent, Xixona, Albaida, Lluxent, Xàtiva, Bocairent, Biar i Corbera que impedeisquen als moros pujar als llocs fortificats. Hem de dir que en aquest any de 1275 era justícia de Cocentaina Martí d'Azagra i Miquel Lopez, alcaid de Planes i de Travadell (17), Mahomat Hibnahibayr alcaid de Cocentaina (18), Alí Uharachatab alamí del raval de moros de Cocentaina (19), Eiximen Yenegueç alcaid del castell d'Ibi i Pere Dieç Muñoz batlle de Cocentaina (20).

El 15 de juliol de 1275, Arnau Escribà, batle de València i

procurador del Regne va estar personalment en Cocentaina i va dictar-hi unes disposicions que transcribi íntegrament: «... feu manament de part del senyor rey per la actoritat la qual el mana que mantenguessen e deffenguessen e mantenir e deffendre feesen a tots e sengles habitants de Cocentaina, tots e sengles moros del raval de Cocentaina e de tota la vall e açò sots pena del cors e de l'aver». La qual cosa ens assabenta que els moros de Cocentaina van seguir la sublevació que ja assolava estes parts meridionals del Regne de València. Continua ordenat el batlle de València, «Item feu manament que nengun hom no fes osat de metre fama de guerra ni de dir que guerra sia en lo Regne de València, e si nengú faya, que fos prés e retengut per al senyor rey». Esta ordre va a dificultar la nostra tasca investigadora, el que estiga prohibit fer alguna relació directa sobre la guerra que hi ha impedeix que conegam algunes dades que d'altra manera haguérem conegut. Esta mesura ve determinada per la decisió d'evitar que el pànic faça anarse'n als pobladors cristians. Continua dient l'ordre del procurador del Regne: «Item feu manament que si negun hom era trobat, moro o cristià, anant fora camí així com no degués, que fos prés e retengut per al senyor rey e si en la presó se defenia que fos mort...». Item feu manament que nengun hom estrany qui compràs pan sinó tant com ho pogués coneixer que'n agués obs a son menjar e açò de pan cuyt que fos prés e retengut per al senyor sinó dava excusa conivent a conenxença de la cort de Cocentaina... item feu manament que tots e sengles pobladors de Cocentaina qui ara són absents que dinç XV dies primers vinents sien en Cocentaina aparellats de fer residència personal, los quals absents qui no seran dins lo dit terme sien escrits en el llibre de la Cort». Veem con la guerra ja ha donat els seus primers fruits: la fugida d'alguns pobladors. Acaba dient l'ordre del batlle que «... tots aquells moros que venran de terres de Múrcia ni de Granada que vinguen salvuus e segurs e que sien mantenguts per los prohomens de Cocentaina, sots pena del cors e del aver». Com veem la severitat de les mesures fan entendre l'agreuament de la situació (21).

El 8 d'octubre de 1275 el justícia i jurats de Cocentaina ordenen a alguns veïns que construeixquen unes tàpies en les seues cases de dins la vila (22).

Per aquest temps el rei ordena a algunes poblacions entre elles Cocentaina, Albaida, Ontinyent, Alcoi, Dénia, Gandia, Xàtiva i Onda per a que es preparen per a la guerra (23).

Per una notícia datada el 5 de desembre ens assabentem d'una desfeta sofrida pels moros a mans dels cristians en Elx; les forces cristianes anaven capitanejades pel fill bord del rei en Jaume Pere Ferrandiç (24).

Contemporànis d'aquests esdeveniments, en la ciutat de València hi hagué una disputa de tipus socials que va enfrontar a ciutadans i nobles. El cap de la facció ciutadana era Miquel Perez. Aquests últims van saquejar i cremar algunes cases de nobles i segons Escolano van eixir en orde de guerra a saquejar els llocs de moros que pertanyen als nobles. Entre els 13 registres de Jaume I que jo he trobat a l'arxiu municipal de Cocentaina i que han estat publicats en la Revista de la Diputació d'Alacant en el seu número 29, el registre número 11 fa referència a aquests esdeveniments: Jaume I ordena als seus oficials de Cocentaina que retenguin a Ramon Saguardia i a Guillel Gran i atots aquells que van intervindre en el robatori de Perputxent i en el litigi de Font Càlida i van anar contra el seu procurador en València. Està datat en Carlet el 30 de desembre de 1275. Era tant l'odi social contra els moros que en el document llegim «... i que empresoneu a tots aquells que havien dit que destruirien les cases d'aquells que havien rebut als sarrains nostres sota la seua protecció...» Hi havia que prendre severes mesures per a tots aquells que atacaven a sarrains que no s'havien sublevat amb Al-Azracq; s'intentava que cap sarraí es passara a les hosts dels sublevats (25).

Zurita (26) ens descriu les zones on els sarrains sublevats eren forts i que són estes: Gallinera, Alcalà, Pego, Guadalest, Tàrbena, Confrides i Finestrat. Con podem observar són les mateixes zones que també es van sublevar durant els anys 1247-58.

La sublevació durant l'any 1276

En 1276 era justícia de Cocentaina Guillem Marí (27), jurats Ponç Guillem de Vilafranca de Conflent i Guerau Calandrí. Sancho Perez de Gaçaloç era alcaid d'Ibi.

Per un document datat el dijous 25 de novembre de 1277 ens assabentem d'uns esdeveniments d'aquestos dies de principi de la guerra. Guillem de Belcayre confessa que, juntament amb alguns companys seus, va participar en l'atac als moros

de Villalonga i que hi van prendre alguns moros i els van enviar cap a Eivissa; després d'açò es van separar i quan ell estava amb alguns altres en Dénia es va assabentar que un dels seus companys, Bernat de Limnyana, havia estat prés, arran d'açò se'n fugiren amb un moro anomenat Alcoyd Mahomat, segurament el cap d'alguna facció sublevada, i van estar amb ell unes 3 setmanes i després anaren a Pego i estigueren-hi amb Mahomat Alboch, decidint després anarse'n cap a Biar i quan estaven en terme de Penàguila, mataren a 2 cristians i feren captius a uns 15, tornant-se cap a Pego va aconseguir escapar-se per la serra de l'Almirall i se'n va anar a Gandia, passant 7 setmanes al castell de Palma i després estigué en Planes uns 5 mesos. Força interessant esta confessió d'aquest cristià que ens dona a conèixer una versió de totes aquelles lluites que hi van haver (28).

En el mes de març el moro Abraham reconstrueix i fortifica el castell de Finestrat que havia estat enderrocat pel rei en Jaume arran de la primera sublevació mora. Al mateix temps es generalitza la sublevació en poblacions que estaven lluny d'estes zones com és el cas de Tous.

Durant el mes de març o abril davant les portes d'Alcoi va perdre la vida el cap moro Al-Azraq. L'únic testimoni contemporani que en tenim és la pròpia versió de la Crònica que diu així: «En nós estan en Xàtiva, haguem ardit d'aquells cavallers genets que eren entrats en la terra, e nos pensam de trametre tró a XL homens a cavall a establir la vila d'Alcoy, e de metre establiment el castell de Cocentayna, per hon aquels janets devien passar. E que foren venguts en tró a CCL cavallers d'aquels janets en Alcoy per combatre, prengueren aquí al combatre gran mal, e, encara que y perderen lur cap, per nom Aladrach, la qual ja altra vegada se era alçat ab alguns castells del dit Regne, los quals li convench deseparar, el avench a exir de tota la terra per tots temps. E puys, aquels XL homens a cavall desus dits, sens tot acort que la ú no l'havia de l'altre, pençaren d'encalçar los damunt dits janets, e vengueren en la celada que havien gitada aquels janets e foren la major part d'aquels cristians morts o preses». Els «genets» que Jaume I sabia que havien entrat en el Regne de València eren Al-Azraq i el seu acompanyament. Provenia de Granada i anava al seu feu d'Alcalà-Gallinera. El pas per Alcoi i Cocentaina era obligat. Segurament l'opinió tradicional de que la mort d'Al-Azraq va

ser davant els murs d'Alcoi siga certa. Vendrien els moros pel camí de Múrcia: Ibi, la Canal, sant Antoni, actual Cantagallet, camí de la Canal (actual sant Nicolau y sant Vicent) i eixirien a l'era de sant Agustí (hui Plaça d'Espanya). Tenien l'intenció de prendre Alcoi? No se sap, probablement no. Queda clar que l'incursió es faria per l'actual plaça d'Espanya, ja que ademés de formar part del camí de Múrcia, dit abans, en morir Al-Azraq, els moros es van retirar a la Canal, van recular, on després lluitaren amb els cristians en el barranc de n'Osset, després de la Batalla. Si l'atac haguera estat pel lloc on tradicionalment s'ha cregut, on està l'església de sant Jordi, els moros hagueren reculat per Riquer i hagueren eixit a les Hortes Majors i camí de Barxell i Polop/IA més a més he pogut establir que en eixa banda amurallada d'Alcoi, la de Ponent, no hi havia porta; sols a principis del segle XIII i quan es construísca el Raval hi haurà un «portell».

A l'arxiu Municipal de Cocentaina hi ha un document que ens confirma dues coses, la primera ja ho diu el rei en Jaume, després de la mort d'Al-Azraq els cristians sofriren una gran derrota i segon el lloc on tradicionalment s'han considerat que va ser eixe trencament és cert: el barranc de la Batalla. El document diu així: «Roger de Laoria (sic) senyor del castell de Seta, promet que ell tornarà del present dia estró un mes primer vinent un roçin de pel vermell lo qual fo d'en Pere Dieç (batlle de Cocentaina) e fo perdut en lo desbarat de la Canal, lo qual roçí ensellat e enfrenat, promet tornar a la justícia en Guillem de Caztaylla» (2). El Barranc de la Batalla està en la partida de la Canal, pel que respecta al lloc exacte del barranc on va tindre lloc la batalla aquesta segurament tindria lloc al començ del barranc prop del mas de l'Estepar, ja que és el lloc més prop al camí de Múrcia. També ens assabenta el document del nom d'un cristià participant en esta batalla: el batlle de Cocentaina Pere Dieç. Alguns cristians van ser presos i van tindre que pagar una forta quantitat per al seu alliberament (30). Causaria sorpresa i estupor a algun contemporani d'aquells dies en veure que aquells fets són celebrats i considerats en Alcoi com una victòria cristiana.

Per estes dates mana el rei Jaume I que «no face mal als moros de Muntesa ni de Vallada ni de sos termens ni del Raval de Xàtiva ni del terme de Cullera ni als moros de Xella ni de Bicornp... ni facen mal a los moros de la vall d'Alcoy ni de la vall

Estu no s'cierto. Existia una porta occidental que se llamo "Portal del Mirador".

d'Alfandec, ni de Beniopa, ni als moros de Cocentina ni de Planes ni de Travadell ni de Tibi, Ibi, Castalla o de Biar (31)».

El 13 d'abril Guerau Calandrí compra a Pasqual de Calatayud un moro que aquest havia prés en el terme de Penàguila en l'alqueria de Binivenx (32). Esta dada ens dona a conèixer que els moros de Penàguila i el seu terme havien fet causa comú amb els seus germans de la Vall de Gallinera i d'Alcalà. Una volta tornada en 1278 la pau a estes terres els moros de Penàguila seran tots ells expulsats.

El 19 d'abril J. de Puig Roig ven a Guillem Marvà un moro que ell havia prés en una escaramussa que havia hagut amb els sublevats (33). El document no ens informa el lloc on va ser prés però si que ens diu el seu nom: Hamet Abençafaha, i el preu de la seua compra LXIII sous, quantitat elevada per a l'època.

La guerra està en plé apogeu, el rei en Jaume es veu obligat a cridar als nobles i cavallers per a que vinguen en la seua ajuda a València o a Xàtiva l'octau dia després de Pasqua (34).

El 7 de maig mor el justícia de Cocentina Guillem Marí i fou elegit nou justícia en Guillem de Castaylla (35).

Arran de la guerra alguns pobladors cristians comencen a abandonar estes terres, per a evitar-ho el mateix dia 7 de maig el Consell de Cocentina ordena que «... per manament del senyor rey feeren vedament que nengun veyn de Cocentina no sia osat que traga sa muler ni sa companya de la vila de Cocentina sots pena de la persona e del aver. E si nengún açò escomençarà que les cases que.l comun las derocarà e los béns d'aquel ho d'aquels qui açó escomençaran que seran confiscats...».

La situació del Regne de València no deuria d'ésser molt clara ja que el propi infant Pere, fill de Jaume I, es veu obligat a vindre cap aquestes terres; els dies 9 i 10 de juny el sabem a Tarragona, el 16 a Tortosa, el 18 a sant Mateu; i allí en perdem el rastre fins a trobarlo a Xàtiva el dia 27. Havia arribat al centre de la lluita, i allí, a Xàtiva, segons explica el Llibre dels Feyts, l'infant va restar «ab tota sa companya, per tenir frontera als moros». Poc temps després els exercits cristians van ser desfets a Llutxent, morint-hi Ortiz d'Azagra, Bernat d'Entença i molts altres, entre els presoners hi era Pere de Montcada i al-

guns frares de la seua tropa. Pocs dies després el rei Jaume I morí en València el 27 de juliol als 68 anys d'edat.

L'infant Pere va tindre que ajornar la seua coronació com a rei degut a que la seua presència és vital per a defendre estes terres. El rei sojorna a Alcoi el dia 9 d'agost i a Cocentaina el 12 (36). A mitjans del mes d'agost el rei estableix una treva de tres mesos amb els sarraïns. El 27 d'agost el justícia de Cocentaina ordena a Pere Vicent per a que es presente davant d'ell o davant de l'infant Pere ja que ell ha trencat la treva i ha atacat als moros en Penàguila (37).

El 28 d'agost el justícia de Cocentaina, a instància de l'infant Pere mana a alguns pobladors de Cocentaina que s'han absentat de la vila per a que tornen-hi o envien algú en el seu lloc. Aquest pobladors són Ruiz Martínez d'Azagra, Pericon del Bosch, els hereu d'Eiximen Ochoa de Quadreyta, Gil Ximenez, Bartolomé Martínez d'Azagra, Pasqual Ivanyez, Martí d'Anyó, Blasco Carnicer, Ponç Guillem, Eiximen Perez d'Oric, Joan Martinez de Daza i al seu germà Martí (38).

Les crides per a que cap habitant de Cocentaina abandone la seua casa es succeïxen; el 17 d'octubre el rei Pere ordena que per la vila siga llegida la següent ordre: «El senyor infant don Pedro, fill del noble senyor en Jacme de feel recordació, sa enrere rey d'Aragó, feu cridar publicament en Cocentaina que tot hom que sie heretes de la vila e del terme que aia sa muller treyta de la vila que d'assí X d'fes la aia atornada e sos fills e sinó que aia perdut tot quant ha en la vila e en lo terme (39).

Tornen a poder del rei els castells de Tàrbena, Guadalest, Palma i Tormos.

La treva és aprofitada pel rei per a anar a Zaragoza a coronar-se com a tal. En efecte, el dia 17 de novembre amb gran solemnitat, però amb l'assistència de pocs nobles catalans, tingué lloc la coronació del rei Pere com a rei d'Aragó.

El 17 de novembre Guillem de Castaylla, justícia de Cocentaina, per una carta que li ha lliurat el procurador, ordena que fossen embargats tots els béns de Miquel Perez d'Azagra per raó de 9 moros que aquell, trencant la treva, havia apresat. Els béns que li foren embargats foren «X kafiços de paniç e III kafiços de daça e XC sous per cabres que el havia venudes a homes de Guadalest» (40).

La sublevació durant l'any 1277

Eren justícia de Cocentaina Pere de Golumes, batlle Guillellem de Castaylla i jurats Ramon de Cepillo, Ramon Cantó, Pere de Rochaffort i Martí d'Azagra (41).

El 13 de gener el batlle ordena que si algun moro es trobat portant pa, farina o carn que siga prés o venut ell i tot el que portava quan va ser prés, excepte els dies de mercat que podran portar fins a un pa (42)

El 23 de gener el batlle per manament del rei Pere embarca tots els béns a Ponç Guille ja que no fa residència en Cocentaina ni té un home de cavall, segons ordena el rei Pere. Aquest embarg afecta també a Pericón del Bosch, Pere Aloç, Pere Vicent i Gil Ximenez (43).

Una volta coronat, el rei Pere II se'n torna cap aquestes terres conflictives, el 20 de gener està a Sogorb, estant en Morvedre, el dia 24 el sarrains de Xelva se li han rendit. Després d'un sojorn en la capital, del 26 al 5 de febrer, el rei prossegueix el seu camí. Xàtiva torna a ésser el centre de la seua actuació contra els rebels. Sense cap solució de continuïtat hi resta del 7 al 22 de febrer. I, en aquest espai, si d'una banda va amonestar els qui no havien complert prou fidelment les treves signades, d'altra banda va prosseguir la seua obra de reducció pacífica dels rebels. Es rendeixen els sarrains de Serra, els de Gartx; Eslida és assetjada; són armades galeres; combats i tacles alternen o coexisteixen amb pacificacions i negociacions. La revolta minva: en realitat, ja resta reduïda a la part meridional del Regne de València. L'escull principal hi són la plaça i el castell de Montesa, on s'han concentrat les forces saraines. Els capitosts s'havien compromés a lliurar Montesa al rei Pere: la rendició havia de tenir lloc per la Pentecosta; però lluny de rendir-se al rei Pere, han continuat la resistència (44).

El 9 de febrer, l'alamí del raval de Cocentaina compareix davant el justícia dient que una mora filla d'Abenxahyan i un joveçol s'havien perduts en l'horta de Cocentaina i que tenia sospites que havien estat presos per Bartolomeu, fill de na Saragoça, pregant-li al justícia que investigue el fet o ell s'aclmarà al senyor rei. La mateixa denuncia fan Abenxahyan, pare de la mora furtada i Miquel Lopez, alcaid de Planes, aquest darrer diu que el joveçol està en València i que la mora en la vall de Cocentaina (45).

El día 11 de febrer hi ha una altra denunciació contra alguns cristians per part d'Axa, muller d'Abençibich, dient que li havien furatat un fill seu fa 5 setmanes anomenat Çibít (46).

Pel mes de juliol el rei va començar el setge de Montesa que havia de durar dos mesos i mig. En aquest endemig hi hagué algunes rendicions més, com les dels alcaids Abraham i Mohamed, amb els sarraïns dels llocs que dominaven i amb els del lloc de Biar (47).

Hi ha uns fets respecte a la tala de Montesa que cap autor que he consultat en parla i són els següents: Pere Ximenez el 21 de juny va declarar al justícia de Cocentaina que ell va oïr a Mahomat Alhoemi dir que el rei d'Aragó era un traïdor en talar Montesa ja que ell havia rebut 60.000 sous per no fer-ho i després va començar a atacar-la i que continuava tenint prés al germà d'Abdulriomi després d'haver pagat aquest la seua redempció. Més avant el testimoni declara que el dit Mahomat estava embriagat i que totes estes paraules les va dir davant l'obrador de Bernat Sabater i aixó va ser el dia que «el rey amenà la reyna a Xàtiva». També declarà sobre el mateix fet Domenec Perivanyez i va dir que va oïr a Mahomat Alhomeni parlar amb Pere Ximenez i deia que el rei d'Aragó no servi per a rei ja que havia prés 13.000 sous (en aquest aspecte no coincideix amb l'altre testimoni) i després va atacar Montesa i que no mereixia ser rei per que ell avia cobrada la redempció «d'aquell ginet que tenis prés en València e no.l volia lexar ni soltar que erans de València no auria pau», respecte al dia del fet va dir que farà uns 15 dies o siga cap el 6 de juny. De tot açò es despren que el rei Pere rebria alguna quantitat dels moros per a que no els atacara i encara que els va rebre, no va complir el tracte.

El 2 de juliol hi ha un registre al llibre de la Cort del Justícia de 1277-78 en el que en Berenguer Meler relata la presa d'un moro que va fer ell i uns altres en Belgida. El testimoni d'aquell va ser fet el 1 de juny en Alcoi davant de J. Escuder, justícia d'Alcoi, d'en Domenec Martí, Eiximen Yenegueç i d'Amigó Carabacer jurats d'Alcoi, de Guillem de Castayla, justícia de Cocentaina, de Martí d'Azagra i de Roger de Llúria. diu en Berenguer Meler que amb ell estava la companya de Domingo Gómez i que estant menjant prop de Montaverner enviaren davant d'ells, mentre ells menjaven, a Joan Rodriguez i un altre i quan acabaren de menjar i preparant-se per anar a Cocentaina,

estant a la font de l'alqueria d'en Puig (?), el dit Joan Martínez i el seu company portaren un moro i en veure'l, el dit Berenguer Meler li va dir al cap de la companya que ell tenia «gran paor» perquè havien prés un moro, contestant-li Domingo Gomez que no tinguera por; preguntat on havien prés al moro va dir que prop de Bèlgida. Pel camí d'Agres van arribar fins a Cocentaina de nit. A l'endemà per la nit van entrar el moro a Alcoi i el van amagar en casa de na Raholfa durant 10 dies. Preguntat pel nom de la gent de la companya va dir que sols coneixia a Domingo Gomez, Joan Rodriguez i Climençol, fill de na Raholfa i preguntat qui era el cap de la companya va respondre que Domingo Gomez. Pocs dies després Berenguer Meler era condemnat a mort.

El 23 del mes d'agost Hamet Abenhibil confessa que ell juntament amb el Nage, Mazcon, Axir, Mahomat Abenhybil i Hamet Al Russà isqueren de Cocentaina per a saltejar alguns cristians i pendre'ls captius i quan estaven al figural de Martí Azagra van saltejar a dos cristians però se'n van fugir i ells se'n van anar a Planes i després a Alaguar i més avant al port d'Albaida on es dedicaren al bandolerisme.

El 29 de setembre de 1277 va ser ocupada Montesa. El rei se'n va anar a Xàtiva i rebé aviat la rendició dels altres castells que encara eren en poder dels sarraïns. I així, com diu Desclot, «lo rei en Pere cobrà lo Regne de València, que els sarraïns havien prés, ab gran esforç e per gran ardiment d'armes; e establí los castells molt bé, e poblà la terra de cristians (48).

Final de la guerra

En 1278 era justícia de Cocentaina Guillem de Castayla, jurats Pasqual de Calatayud, Guerau Calandrí, Bertomeu de Fonts i R. Cantó.

De totes les mesures dictades pel rei per acabar la guerra, fou la més important l'ordre d'expulsió del Regne de València d'una multitud de sarraïns: «cum magna multitudine sarracenum quos eicimis de regno Valencie». Així complia el rei Pere, simbòlicament (perquè en conjunt no degueren ser molts), l'ordre de Jaume I d'expulsar del Regne de València tots els sarraïns.

El 13 de febrer el justícia de Cocentaina es va veure obligat a dictar un bándol en el que es prohibia a tothom, tant moros com cristians, que no gosara furta «figas ni vianda a la terra de los moros sots pena de la persona e si nengú se'n levàrà... perdre la bèstia e la somera sia mercé del rei e aquel qui açò trobarà aia la meytat e l'altra meytat lo senyor rey e çò fo cridat (49).

Podem assegurar que la part meridional del Regne, la part afectada més directament per la guerra començaven els seus pobles de fet a viure baix el domini cristià, la guerra havia desfet molt del que el rei en Jaume havia fet, la història començava per alguns d'elles en 1278. En efecte, Alcoi en 1278 veu apareixer la primera corporación industrial, els peraires, sota la invocació de sant Miquel. Cocentaina coneix, com totes les altres poblacions, un reforçament en l'allau de gent del nord que van vindre com a repobladors, a l'igual que Alcoi que a principi del segle XIV es veu obligat a ampliar el seu recinte urbà, creant el Raval Nou o Pobla Nova de sant Jordi. Aquestes mesures repobladores donarà orige a les Cartes Pobles de dos llocs, un de l'actual comarca de l'Alcoià, Penàguila (carta que vaig trobar jo en l'estiu de 1978 i que publique, pel seu caracter inèdit al final d'aquest treball) i l'altre del Comtat, Planes.

En quant a la població mora, com que en esta zona, en general, van ser fidels al rei aragonés, va restar-hi quasi tota: sols en alguns llocs com és el cas de Penàguila, la seua població mora seria deportada en la seua totalitat, passant a ser d'ara endavant, un lloc sols de cristians. La població mora quedaria en estes contrades fins a l'expulsió decretada per Felip III en 1609.

Resumint podem afirmar que esta segona sublevació, més greu que no la primera, va tindre conseqüències capitals per a tota l'obra desenvolupada fins al moment per Jaume I, sobre tot per la fugida de gent que deixava estes zones en precària situació davant la sublevació mora i sols la ràvida repoblació i reorganització efectuada per Pere II el Gran va evitar que el desastre tinguera lloc.

APENDIX

Carta Poble de Penàguila:

Arxiu Parroquial de Penàguila.

Pergamí de l'any 1317 fet durant el regnat de Jaume II i consta de tres parts:

1.- Privilegi concedit per Pere III, fill de Jaume I, en 1278, atorgant Carta Poble i l'obligació de custodiar el castell de Penàguila i conservar-lo a les expenses i treballs dels nous pobladors.

2.- Alfons III, fill de Pere III, en un any no determinat, pot ser 1286, imposa l'obligació de pagar 1.000 sous anuals per al manteniment del castell a canvi de lliurar als habitants de Penàguila de mantindre el castell a les seues expenses.

3.- Els pobladors de Penàguila, degut a una sèrie de penaltats, preguen al rei Jaume II que els allibere de pagar els 1.000 per la custòdia del castell.

Hoc est translatum bene et fideliter scilicet tercio idus augustii anno Domini Millesimo CCC septimo decimo, sumptum a quodam privilegio domini regis cum sigillo suo ceree maiori pendenti, cuius tenor talis est: Noverint universi, quod Iacobo, Dei gratia, rex Aragonum, Valencie, Sardinie et Corsice ac comes de Barchinone, fuit per procuratores seu nuncios hominum de Penaguila exhibitum et hostensum quoddam privilegium per illustrissimum dominum regem Petrum, clare memorie, patrem nostrum, eisdem hominibus indultum et consessum cuius serier sic se habe:

Noverint universi, quod nos Petrus, Dei gratia, rex Aragonum. Damus et assignamus vobis Guilelmo Ferrari de Monte Albano et Raymundo de Fluviano, hereditates ad opus centum populorum illorum videlicet quos vos ambo elegeritis in Penaguila et terminis suis. Ita quod vos ambo predicti partiamini dictas hereditates centum populatibus ante dictis, in quorum numero vos duo sitis assignantes unicuique populatores teneatis pro nobis et bene ac fideliter nobis custodiatis castrum predictum de Penaguila vestris missionibus et expensis et construatibus domos et hedificia vestra quibus habitetis circiter ipsum castrum et sitis vos et ipsi franchi et liberi ab exercitus et ca-

valcatis tamen predictas itaque hereditates vobis dictis centum populatoribus et successoribus vestris perpetuo per nos et nostros.

Damus et assignamus in modo et forma premissis per hereditatem francham et liberam sicut melius dici potest et intelligi ad vestrum et vestrorum salvamentum et bonum intellectum ad dandum videlicet, obligandum, vendendum, impignorandum et alienandum et ad faciendum inde omnes vestras et vestrorum voluntates cui vel quibus volueritis exceptis militibus et santis et personis religiosis. Tamen non liceat vobis nec alicui ex vobis vendere predictas, hereditates infra decenium primo venturum.

Datum Barchinona V kalendas octobris anno Domini millesimo ducesimo septuagesimo octavo.

Sig(signe reial) num Petri, Dei gratia, regis Aragonum. Tes-tes sunt Raymundus Falconis de Cardona, Gueraldus de Cervilione, Petrus de Queralt, Gueraldus de Capraria et Raymundus d'Orcau.

Sig(signe de l'escrivà) num Petri de Santio Clemente, scriptori predicti domini regis, cui mandato eius hoc scribi, fecit et clausit loco die et anno prefixis.

Post cuius privilegii exhibitionem iidem procuratores seu nuncii dixerunt et asseverunt quod illustris dominus rex Alfonso, inclite recordationis, frater nostre concesserat ipsis hominibus quod darent et solverent quolibet anno pro custodiendo dicto castro mille solidos regalium Valencie, tantum modo et quod alter non tenerentur castrum ipsum custodire suis missionibus et expensis et quod de hoc fecerat eis privilegium quod tamen ipsis non poterant hostendere cum aserent ipsum fuisse amisum tunc temporis quando villa de Penaguila olim barrigiata exticit per Genetos. Expositis igitur per nuncios seu procuratores predictos ex parte hominum necessitatibus et angustiis quibus locus predictus opresus fuerat et est. Supplicarunt nobis procuratores ipsi ut non compacientes hominibus supradictis dignaremur eis dictos mille solidos quos solvere tenebantur pro custodia dicti castri de benignitate regia relaxare nec non homines ipsos et locum ipsum reducere ad mores consuetudinis aliorum locorum nostrorum Regni Valencie quibus vertentur pro ut alii hominis aliarum universitatum seu locorum nostrorum dicti Regni Valencie utebantur. Nos si que-

dem Jacobus, Dei gratia, rex predictus huiusmodi supplicationibus benignius inclinatus volentes homines predictos pro sequi gratia speciali et locum ipse suscipere incrementum cum presenti privilegio nostro damus et concedimus per nos et nostros vobis predictis hominibus de Penaguila et vestris successoribus imperpetuum quod nunquam de cetero tenamini dare seu solvere dictos mille solidos pro custodiendo castro predicto. Nec alter castrum ipsum custodire vestris missionibus et expensis. Immo a solutione ipsorum mille solidorum et a custodiendo ipso castro sitis perpetuo absolutu. Reducetes vos et locum ipsum ad mores et consuetudine aliorum locorum nostrorum dicti Regni et faciatis nobis et nostris successoribus exercitus, hostes et cavalcas et solvatis redenciones eorundem ac etiam et detis nobis e nostris monetaticum, cenas, cuestias, subsidia ad emprivia et alias quas liber exactiones que et quas. Nos imponemus seu imponere voluerimus pro ut et quando imponemus aliis nostris universitatibus dicti Regni.

Mandantes per presents privilegium nostrum procuratoribus, iusticiis baiulis et universis aliis officialibus et subditis nostris presentibus et futuris quod predicta omnia et singulam firma habeant et observent et non contraveniant nec aliquem contravenire permittant aliqua ratione. Ad huius autem rei memoriam et robur perpetue firmitatis presens privilegium fieri et sigillo nostro appendicio iussimus comuniri.

Datum Xative octavo kalendas febroarii. Anno Domini millesimo trecentesimo decimo.

Sig(signe reial) num Iacobi, Dei gratia, regis Aragonum, Valencie, Sardinie et Corsice ac comitis Barchinone.

Testes sunt Raymundus, Valencie episcopus, Guilelmus de Montecatheno, Bernat de Ripellis, amirantus, Franciscus Carrocii.

Sig(signe notarial) num mihi Bernardi de Avarsone, notarii domini itur et bene ac fideliter nobis custodiatis castrum predictum et claussi loco die et anno prefixis.

Sig(signe del justícia) num Petri Ferrarii de Nuyllas, iustitie Penaguile qui visso originali translato auctoritatem suam prestitit et decretum.

Sig(signe del notari) num Egidii de Calataiubo, notari publici Penaguile et curie eiusdem qui hoc translatum bene et fide-

ter translavit cum suo originali conservavit et auctoritate dicti iustitie eius iussi in hoc translato apposuit et scripsit die et anno in prima linea contentis.

TRADUCCIÓ DEL TEXT LLATÍ

Açò és un trasllat bé i fidelment, sense dubte, escrit el tercer idus d'agost de l'any del Senyor mil trescents disset, tret d'un privilegi del senyor rei, amb el seu segell de cera major pendent el tenor del qual és així: Sàpien tots que a nos, Jaume, per la gràcie de Déu rei d'Aragó, València, Sardenya i Còrsega i comte de Barcelona, va ser presentat i exhibit pels procuradors o missatgers dels hòmens de Penàguila un prigilegi concedit i atorgat per l'il.lustre senyor rei Pere, de clara memòria, pare nostre, concedit i donat a aquests hòmens, la sèrie del qual és així:

Sàpien tots que nós, Pere per la gràcia de Déu rei d'Aragó, assignem a vós, Guillem Ferrer de Montalbà i Ramon de Fluvià, unes heretats per al treball de cent d'aquells pobladors que vosaltres dos eligireu en Penàguila i els seus termens. Així doncs, vosaltres dos repartireu les dites heretats entre els 100 pobladors abans dits, donant i assignant, en número d'aquells, a cadascun poblador sis jovades per heretat, i vós aquests pobladors tingau per a nos, bé i fidelment custodiat, el castell abans esmentat de Penàguila, a expenses i treballs vostres, i hi construïu cases i edificis vostres, en els que viuren, al voltant d'aquest castell, i estigueu vosaltres i aquells, francs i lliures de tropes i cavalcades, però així doncs, tingau les heredats esmentades i les dels cent pobladors i successors vostres perpetuament per nós i pels nostres. Donem i assignem en la manera ja dita, o siga, per propietat franca i lliure, com millor es puga dir i comprés per salvació i bona comprensió de vosaltres i dels vostres, per a donar, obligar, vendre, canviar i alienar i per a fer totes les vostres voluntats a qui o per a qui volgueu, excepte militars, clergues i religiosos. Però no està permés a vosaltres ni a ningú dels vostres, vendre les dites heretats abans de deu anys d'haver vingut per primera volta.

Datada a Barcelona V kalenas d'octubre de l'any del Senyor mil doscents setantavuit.

Sig(sig)ne reial) ne de Pere per la gràcia de Déu rei d'Aragó.

Són testimonis Ramon Falç de Cardona, Guerau de Cervelló, Pere de Queralt, Guerau de Cabrera i Ramon d'Orcau.

Sig(signe de l'escrivà)ne de Pere de sant Climent, escrivà del senyor rei, per manament d'ell escric, açò, fet i tancat en el lloc, dia i any fixats.

Després de l'exhibició d'aquest privilegi, aquests mateixos procuradors o missatgers van dir i afirmar que l'il.lustre senyor rei Alfons, germà nostre, d'excel.lent recordació, havia concedit a aquests hòmens que donaren i pagaren cada any, per a la custòdia del dit castell, mil sous reials de València solament, i que no tingueren que custodiar aquest castell a expenses i treballs seus, i que de fet havia donat aquest privilegi, però que aquest no es podia mostrar ja que van assegurar que va ser perdut en aquell temps, quan la vila de Penàguila fou atacada pels Zenets.

Així doncs, va ser exposat pels missatgers o pels procuradors esmentats de part dels dits hòmens, que el lloc ja dit era i és abrumat per les necessitats i angúnies. Ens suplicaren aquest procuradors que nós, als presents hòmens amunt esmentats, els dignàrem, per benignitat reial alliberar-los d'aquests mil sous que eren obligats a pagar per a la custòdia del castell dit, i retornar a quest hòmens i aquest lloc els costums consuetudinaris d'altres llocs del nostre Regne de València, als quals són tornats, com altres hòmens d'altres universitats o llocs del nostre Regne de València són tenguts. Nós Jaume per la gràcia de Déu rei suplicat d'aquesta manera benigna i volent aquests hòmens aconseguir la gràcia especial i que aquest lloc torne a creixer amb el present privilegi, donem i concedim per nós i els nostres, a vós, hòmens de Penàguila i als vostres successors, que perpètuament no tingau mai més que donar o pagar els dits mil sous per a la custòdia del castell esmentat, ni custodiar altre castell a les vostres expenses i treballs. Sigau absolts d'aquells mil sous i de la custòdia d'aquest castell d'una manera perpètua i absoluta. Tornant a vosaltres i al lloc aquell als costums i drets d'altres llocs del nostre Regne de València, i feu a nós i als nostres successors exèrcit, hostes i cavalcades, sigau absolts d'aquelles redempcions, però doneu a nós i als nostres, monedatge, cenes, cuèsties, subsidis per als emprius i altres exaccions. Nós imposem o voldríem imposar les mateixes d'altres llocs del Regne de València. Manant pel present privilegi nostre als procuradors, justícies i batlles i al-

tres oficials i subdits nostres, present i rutura, que tots abans dits, i un per un, tinguen i observen i no contravinguen ni permeten a ningú de violar-ho per cap raó. Per a memòria del rei i d'aquests i confirmació perpètua, manem fer el present privilegi d'asseveració amb el nostre segell pendent.

Datat a Xàtiva, la vuitena kalenda de febrer de l'any del Senyor mil tres-cents deu.

Sig(signe reial) ne de Jaume per la gràcia de Déu rei d'Aragó, València, Sardonya i Corsega i comte de Barcelona.

Són testimonis Ramon, bisbe de València, Guillem de Montcada, Bernat de Ribelles, Bernat de Sarrià, almirall, i Francesc de Carroç.

Sig(signe del notari) ne meu Bernat d'Avarsó, notari del senyor re, que de manament seu fair escriure amb lletres rase i esmenant la quarta línia on és diu «bé i ridelment custodia a nós, el castell esmentat» i tancat en el lloc, dia i any fixats.

Sig(signe del justícia) ne de Pere Ferrer de Nules, justícia de Penàguila que, vist l'original d'aquest trasllat, dóna ré i confirmació amb la seua autoritat.

Sig(signe del notari) ne de Gil de Calatayud, notari públic de Penàguila, que va traslladar de la seua cort bé i fidelment aquest trasllat conservat amb el seu original i amo l'autoritat d'aquest justícia, va manar en aquest trasllat posar i escriure el dia i any en la primera línia col.locat.

NOTAS

- (1) Empre el terme «Reconquista» no en el sentit que se li ha donat fins ara sinó per a referir-se a les lluites entre dos comunitats, la musulmana i la cristiana.
- (2) En l'Arxiu Municipal d'Alcoi la documentació més antiga és una sèrie del Llibre d'Extravagants que data de 1263-65. En quant al volum més antic aquest data de 1296-1304. El document més antic és una còpia de 1413 d'un altre document datat el 29 de juliol de 1249.
- (3) Crònica del rei en Jaume. Capítol 63.
- (4) Crònica. Cap. IX.
- (5) Fullana en el seu llibre «Historia de la villa y condado de Cocentina» esmenta totes aquestes donacions.

- (6) Manuel Sanchis Guarner. «Història del País Valencià», t. I. Edicions 62.
- (7) Sobre aquesta problemàtica veure Josep Torró i Abad, «Acerca de los desdoblados moriscos de la Vall de Gallinera». Revista de la Diputació d'Alacant, número 28.
- (8) Fa poc Amparo Cabanes ha publicat tots els documents que es coneixen del rei en Jaume fins 1257.
- (9) Francisco Montblanc, «Al-Azraq, capitán de moros», pág. 74.
- (10) A.C.A. registres 1146-1150.
- (11) Crònica del rei en Jaume, f. XCVI rev.
- (12) Miguel Gual Camarena, «Precedentes de la Reconquista valenciana». Publicacions de l'Institut d'Estudis Alfons el Magnànim, I, fascicle 5.º. 1953.
- (13) Francisco Montblanc, op. cit., pág. 65.
- (14) J. Vicens Vives, «Manual de historia económica». Barcelona, 1959.
- (15) Ferrán Soldevila, «Vida de Pere el Gran». Barcelona, 1963.
- (16) A.C.A. reg. 23, fol. 71.
- (17) Arxiu Municipal de Cocentaina (A.M.C.) Cort del Justícia 1275-76.
- (18) A.M.C. Cort del Justícia 1275-76.
- (19) A.M.C. Cort del Justícia 1275-76.
- (20) A.M.C. Cort del Justícia 1275-76.
- (21) A.M.C. Cort del Justícia 1275-76.
- (22) A.M.C. Cort del Justícia 1275-76.
- (23) A.C.A. reg. 23, fol. 35.
- (24) A.M.C. Cort del Justícia 1275-76.
- (25) Ricard Bañó i Arminyana «Registres de Jaume I en l'Arxiu de Cocentaina». Revista Diputació d'Alacant, número 29.
- (26) Zurita «Anales» t. I, fol. 225.
- (27) A.M.C. Cort del Justícia 1275-76.
- (28) A.M.C. Cort del Justícia 1275-76.
- (29) A.M.C. Cort del Justícia 1275-76. La data és del 7 de maig.
- (30) A.C.A. reg. 65.
- (31) A.C.A. reg. 23, fol. 71.
- (32) A.M.C. Cort del Justícia 1275-76.
- (33) A.M.C. Cort del Justícia 1275-76.
- (34) A.C.A. reg. 23, fol. 48.
- (35) A.M.C. Cort del Justícia 1275-76.
- (36) Ferrán Soldevila, op. cit. pág. 117.
- (37) A.M.C. Cort del Justícia 1275-76.

- (38) A.M.C. Cort del Justícia 1275-76.
- (39) A.M.C. Cort del Justícia 1275-76.
- (40) A.M.C. Cort del Justícia 1275-76.
- (41) A.M.C. Cort del Justícia 1277-78.
- (42) A.M.C. Cort del Justícia 1277-78.
- (43) A.M.C. Cort del Justícia 1277-78.
- (44) Ferrán Soldevila, *op. cit.*, pág. 119.
- (45) A.M.C. Cort del Justícia 1277-78.
- (47) A.M.C. Cort del Justícia 1277-78.
- (47) Ferrán Soldevila, *op. cit.* pág. 119.
- (48) Desclot, cap. LXXIV.
- (49) A.M.C. Cort del Justícia 1277-78.